

LINDA FREY–MARSHA FREY

II. Rákóczi Ferenc és a tengeri hatalmak

Ismert, hogy II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc során nemcsak a Habsburgokkal ellenséges hatalmak támogatását igyekezett megszerezni, hanem kísérletet tett a Lipót császárral szövetséges államok megnyerésére is.¹

A spanyol örökösödési háború alatt a Habsburgok elsősorban Anglia és az Egyesült Tartományok katonai és pénzügyi segítségére támaszkodtak. A magyar kérdésben a két tengeri hatalom nézeteit a szövetség vezető állama, Anglia igyekezett meghatározni. Az eredménytelen nagyszombati tárgyalások idején a két ország egyetértésben lépett fel, a holland megbízott sokszor csak az angol álláspontot visszhangozta. Gyakran Anna királynő és az Egyesült Tartományok országgyűlése azonos követi utasításokkal látta el megbízottait. A szövetséges erők parancsnoka, John Churchill, Marlborough hercege (1650–1722) szorosan együttműködött a holland miniszterelnökkel, Anthonie Heinsiuszal (1641–1720). A levéltárakban (Algemeene Rijksarchief, Archief Heinsius és Blenheim Papers) ránk maradt terjedelmes levelezésük közeli és kölcsönösen hasznos kapcsolatáról tanúskodik.²

¹ *Kálmán Benda*: Diplomacy and the Hungarian War of Independence, in: From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Early Modern Hungary. Edited by Béla A. Király, Gunther E. Rothenberg and János M. Bak. War and Society in East Central Europe III. kötet, a Brooklyn College Studies on Society in Change 12. sz. kötete. (előkészületben, a továbbiakban From Hunyadi to Rákóczi.) *Béla Kőpeczi*, La France et la Hongrie au début de XVIIIe siècle. Bp. 1971. *Emile Pillias*: Louis XIV et le problème hongrois. – Nouvelle Revue de Hongrie 1936. (54) 431–438.; *Gábor Kiss*: Franz Rakoczi II. Peter der Grosse und der polnische Thron (um 1707). Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 1965. (13). *Kálmán Benda*: Le projet d'alliance hungaro-suedo-prussienne de 1704. Studia Historica 1960 (25) 3–26. A tengeri hatalmak reakciójára l. British Museum, Additional Manuscripts (a továbbiakban B. M., Add. MSS.) 7058–7062; 7072; 37, 155; 37, 156; és 37, 407; London Public Office, State Papers (a továbbiakban P. R. O., S. P.) Germany, 80/18–30; S. P. 104/38–39; a hágai Algemeene Rijksarchief (a továbbiakban Alg. Rijks.), Archief Staten Generaal, Lias Duitsland, 6637–6641, Lias Duitsland Secretet 6584–6638, Archief Anthonie Heinsius 72–90, 709, 764, 842, 876, 919, 998, 1097, 1130, 1227, 1263, 2378–2387; Haus- Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban HHStA) Eng. Kart. 33–46. A Public Record Office egyes jelentéseit kiadta *Simonyi Ernő*: Angol diplomaiati iratok II. Rákóczi Ferenc korára (1703–1712), I–III. Budapest, 1871–1877. Más okmányokat az Archivum Rákócianum adott közre. A magyarokkal különösen rokonszenvező bajor választó nézeteire l. München, Bayerisches Hauptarchiv, Geheimes Staatsarchiv (a továbbiakban München BHGS), Kasten Schwarz 15575 (A választó Monasterolnak, 1707. július 1.) és Kasten Schwarz 17015 (a bajor követ levele Coulon Magyarországra küldött magyar ágenshez, 1704. október 22, Brüsszel); B. M. Blenheim Papers (Provisionally Catalogued), Diplomatic Correspondence. M39 (Stepney Marlboroughnak 1704. július 19. Bécs). A felkelés iránti porosz magatartásra l. NDK. Zentrales Staatsarchiv, Dienststelle Merseburg (a továbbiakban ZSTA Merseburg), Repertorium I, Correspondenz mit dem kaiserlichen Hof, Conv. 48/A1, 49/A1, 49/A3, 50/A3, 51/A5, 52/A1, 53/A1, és különösen Bartholdi jelentései 43/A2, 45/A1, 47/A1, 47/A3, 48/A3, 50/A2, 57/A4.

² L. még The Correspondence 1707–1711 of John Churchill, First Duke of Marlborough and Anthonie Heinsius, Grand Pensionary of Holland. (kiadta B. Van t'Hoff) Hága, 1951. és *Gabryelle Van Den Haute*: Les Relations Anglo-Hollandaise au début du XVIIIe siècle. Louvain, 1932.

Levelezésük hangolta össze és fogalmazta meg az angol–holland politikát. A bécsi rendkívüli holland követ, Jacob Jan Hamel-Bruyninx (1662–1738), noha egy évvel idősebb volt, mint angol társa, George Stepney (1663–1707), mégis a tapasztaltabb angoltól függött, és annak tanácsait követte.³ A felkelés kitérőrekor mindkét követ azt az utasítást kapta, hogy a magyar ügyeknek biztosítsanak elsőbbséget, bírják rá a császárt, jusson „békés megegyezésre” a felkelőkkel, ugyanakkor kerüljék el, hogy ezzel kiváltság a császári udvar rosszallását. Ez pedig gyakorlatilag lehetetlen feladat volt.⁴ A holland tartományok országgyűlése, noha a szövetségben a hollandok voltak a gyengébb fél, gyakran ösztönözte cselekvésre az angolokat. Például a hollandok már 1704-ben szót emeltek amellett, hogy külön küldöttséget kell Bécsbe küldeni Stepney és Hamel-Bruyninx erőfeszítéseinek támogatására.⁵ 1707–1709-ben is a hollandok szorgalmazták Marlborough hercegnél, hogy kényszerítse rá a császárt még egyszer az angol–holland közvetítés elfogadására. Az angolok általában teljesítették a holland kéréseket, noha látták ezeknek az erőfeszítéseknek hiábavalóságát. A tengeri hatalmak kifelé nem mutatták nézeteltéréseiket, és a császár előtt egyetértésben léptek fel, néha ez az egyetértés közös memorandumok átnyújtásáig is elment. Jellemző, hogy Heinsius „a mi bécsi követeink”-ként emlegeti Stepneyt és Hamel-Bruyninxot.

Protestáns és alkotmányos országok lévén, Anglia és az Egyesült Tartományok különleges rokonszenvvel figyelték a pápizmus és a zsarnokság ellen harcoló magyarokat. A szövetségesek a felkelés egész ideje alatt következetesen a protestantizmus, nem pedig a vallási türelem bajnokaként festették le Rákóczi. Mindkét hatalom megpróbálta nem tudomásul venni azt a számukra kényelmetlen igazságot, hogy sok magyarországi felkelő, köztük Rákóczi is, katolikus volt. A felkelés kitérőrekor Anna angol királynő abban a tévhitben, hogy a felkelők csak protestánsok, kérte Lipótot, adja meg nekik a lelkiismereti szabadságot. A levél nem ment el,⁶ de jól rávilágít a szövetségesek Magyarországról alkotott téves nézeteire.

Egy nép önmagáról alkotott képe részben meghatározza más népekről formált nézeteit is. Mind az angolok, mind pedig a hollandok, saját értékeiket az egész világra kivetítve, alkottak képet más népekről. Jellegzetesen nagyra tartott szabadságukat magasztalták fel. A tragikus műzsa például az Iphigenia c. darabban így beszél: „Büszke vagyok arra, hogy a brit partokon éltem, ahol az isteni szabadság már korábban megtelepült.”⁷ Hasonlóképpen a hollandok himnuszukban Istenben bíznak, aki „elűzi a bennünket megpróbáló csapásokat és zsarnokságot”. Ez a magatartás és az így kialakult értékítélet határozta meg maguk és mások megítélését. A francia pápizmus és abszolutizmus által fenyegetett tengeri hatalmak különösen fogékonyak voltak a magyarok segélykérése iránt, akik azzal érveltek, hogy szabadságjaik védelmében keltek fel a zsarnok uralkodó ellen.

³ Alg. Rijks., Archief Heinsius 998. (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak 1705. augusztus 13.) Alg. Rijks., Archief Staten General 6587 (Hamel-Bruyninx 1704. október 30-i jelentése); Historical and Political Memoirs. Kiadta Christian Cole. London, 1735. 436. l. Stepney Manchesternek, 1707. március 28., Brüsszel).

⁴ Alg. Rijks., Archief Staten General 6587 (Hamel-Bruyninx 1704. február 27-i jelentése); B. M., Add. MSS. 28, 915, 237. fol. (Ellis Stepneynek. 1704. március 18 és április 11.)

⁵ *Ladislav Hengelmüller*: Hungary's Fight for National Existence. London. 1913. 240–241. l.; B. M. Add. MSS. 7059, 55. fol. (Harley Stepneynek, 1705. március 31, Whitehall); Add. MSS. 7075, 226. fol. (Robinson Stepneynek, 1705. március 5. Dancka); Add. MSS. 7059, 49. fol. (Harley Stepneynek, 1705. február 17. Whitehall), 53. fol. (Harley Stepneynek, 1705. március 27.); Add. MSS. 7069, 202. fol. (Stanhope Stepneynek, 1705. április 3. Hága); P. R. O., S. P. Germany, 104/39/34. (Harley Stepneynek, 1705. március 27, Whitehall), S. P. Germany, 105/75 (Stepney Robinsonnak, 1705. március 18, Bécs.)

⁶ B. M. Add. MSS. 37, 351, 167–169. fol. (Anna királynő Lipótnak, 1703. november 3.) és Add. MSS. 37, 156, 184. fol. lásd még P. R. O., S. P. Germany 104/204/159–160, (Hedges Stepneynek, 1703. október 23, Whitehall), 176–177. fol. (Hedges Stepneynek, 1703. november 13, Whitehall); Bécs, HHStA Karton 37, 12–13. fol. Bericht Wratisslaw, (az 1703. január 9-i jelentés); ZSTA Merseburg, Repertorium XI. England, 26A Spanheim Correspondenz 41–52. fol. (az 1703. november 2-i jelentés.)

⁷ *John Dennis*: Critical Works. (Kiadta Edward Niles Hooker.) Baltimore, 1939. II. 391. l.

Az angoloknak a felkeléssel szemben tanúsított magatartása számos, az idegenekkel kapcsolatos, mélyen gyökerező előítéletet is tükröz. Az angol embernek, legyen whig vagy tory, meghatározott nézetei vannak más nemzetekről. Az írók, akár Swift, akár Defoe vagy Hare, felhasználták ezeket a széles körben vallott, többnyire sablonos nézeteket. A spanyol örökösödési háború alatt, a kontinens ügyeibe való beavatkozás nemhogy gyengítette, hanem erősítette ezeket az elterjedt előítéleteket, különösen Ausztria és Magyarország vonatkozásában. Az angol katonák, diplomaták, kereskedők és utazók azt látták meg, amit látni akartak; ugyanazzal az előítélettel tértek haza, amivel elindultak otthonról. Ez a nem kizárólag az angolokat jellemző idegengyűlölet messze a múltba vezethető vissza. Balladák, hősköltemények és Shakespeare színdarabjai tükrözik ezen ősi felfogást. Az írók csak kiaknázták ezeket a leegyszerűsített és beidegződött előítéleteket, hogy elfogadtassák és érzelmi támogatást szerezzenek érveiknek. Az általános propagandahadjárat részeként, röpiratok próbáltak irányt szabni a széles nagyközönség véleményének. Ezekben a széles közvéleménynek szánt, nem-egyszer egymással polemizáló iratokban a napi problémákat gyakran erőszakosan és durván eltorzították. Azt mondhatjuk, a röpiratok a politikai klíma barométereként szolgáltak. Ezek az írások Anna királynő uralkodása idején élték virágkorukat, amikor a háborúban való részvétel kérdése megosztotta a nemzetet. Ilyen légkörben az írók fokozottan kiaknázták a megrögzött előítéleteket.

Kezdetben egy népen belül is bizonyára sokfajta nézet élt, de létre kellett jönnie bizonyos közmegegyezésnek, s ez úgy történt, hogy az egyszer kialakult képek megteremtették saját valóságukat. Ezeket a tudatban fogant képeket csak pamfletek, levelek, emlékiratok, újságok és színdarabok írott megnyilvánulásain keresztül ismerhetjük meg. Az így megidézett vélemények az írástudó osztályokat képviselik, ezeknek lehetett leginkább befolyásuk a politikára is. Az írástudatlan tömegek nézeteinek megismerésére nincs forrásanyag. Nincs egykorú közvéleménykutatás, s a rendelkezésünkre álló forrásokból csak következtethetünk. Feltevést fogalmazhatunk meg arról, mit gondolt a csendes többség, és kísérletképpen azt sugallhatjuk, hogy a gazdagabb osztályok előítéleteit visszhangozták. Közmondások, balladák és nyelvi fordulatok támasztják alá ezt a feltevést. Az angolokban az idegenekről alkotott kép valójában összetettebb és többarcú lehetett, mint azt a források mutatják, de ez a „fakutya vigyorgásához hasonlóan, valószínűleg megfoghatatlan számukra”.⁸

Jóllehet ezek az előítéletek széles körben elterjedtek, ezeket részben mégiscsak a politikai pártok és a gyakorlati szükségletek termelték ki. A spanyol örökösödési háború okozta a két politikai párt, a whigek és a toryk közötti nézetkülönbségeket, elsősorban Angliának az európai konfliktusban játszó szerepét illetően, lévén az egyik politikája „szigeti”, a másiké „kifelé forduló”. A külpolitikai kérdések betörték a pártpolitikába. A küzdelem a pártok felfogását nemcsak a háborús stratégia vagy a háború gazdasági következményei kérdésében állította szembe, hanem a nagyhatalmak és általában a külföldiek megítélésében is. „Megfelelő” béke biztosítása céljából a whigek a szárazföldön iparkodtak legyőzni Franciaországot. A pénzügyi és gyarmati előnyöket remélő toryk a tengeri háború mellett érveltek. A whigek erős szövetségi rendszert javasoltak, a toryk nem szerették ezeket a kötelekeket, és egyre inkább bizalmatlanná váltak szövetségeseik iránt. Az erősebben idegengyűlölő toryk arra hivatkozva, hogy a spanyol örökösödési háború csak az ő pénzükön folyik, és Angliának ebből semmi haszna nem lesz, következetesen elleneztek minden szárazföldi beavatkozást.

I. Lipótot azonban mind a whigek, mind a toryk egyformán kényúrnak és zsarnoknak tartották. Tipikus és elterjedt nézet volt, hogy Lipót kegyetlen, és Bécs barbár módon üldözi a protestánsokat.⁹ Amikor a sajtó azt írta, hogy a zsarnokság, az abszolutizmus és a pápa fenyegeti az angol protestantiz-

⁸ John C. Cairns: *A Nation of Shopkeepers in Search of a Suitable France*. American Historical Review. 1974. (LXXIX.) 743. l.

⁹ Hága, Alg. Rijk., Archief Staten Generaal 6587 (Hamel-Bruyninx 1704. február 5-i jelentése); B. M., Add. MSS. 37, 361, 402–405. fol. (Hamel-Bruyninx megjegyzése); Warner, *Epistolary Curiosities*. 113–114, 127. l.; B. M., Add. MSS. 7069. 178. fol. (Stanhope Stepneynek, 1704. szeptember 5. Hága); Add. MSS. 31, 132, 164. fol. (Raby Hillnek 1704. május 10., Berlin). Ezenkívül Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen VI. 16–17. l.; *Frank Taylor: The Wars of Marlborough*. I. Oxford, 1921. 640. l.; *Onno Klopp: Der Fall des Hauses Stuart*. XI. Wien, 1879. 49. l. A Magyarországot illető porosz nézetekre l. B. M., Add. MSS. 21, 551, 36–38. fol. (Raby Stepneynek, 1705. január 10. Berlin)

must és a képviseleti kormányzást, az olvasók azonnal reagáltak rá. Az angolok egészében úgy vélték, hogy a magyarok a protestantizmusért és az alapvető szabadságjogokért harcolnak egy kapzsi és zsarnok uralkodó ellen, ezért mindvégig a magyarokkal rokonszenveztek. A kortársak következetesen úgy beszéltek Rákócziról és híveiről, mint „szenedő nemzetről”,¹⁰ mint „szegény magyarokról”, akik „igen jó alattvalók, ha emberként bántunk velük”,¹¹ vagy mint „szegény lázadók”-ról, akiket „a világon a legerőszakosabb módon nyomtak el és tettek rabszolgává”, és akik „csak vallásuk és szabadságuk védelmében harcolnak”.¹²

Ezt a meglevő Habsburg-ellenes előítéletet erősítették a toryk, hozzátéve, hogy Angliát érdekei ellenére rántották bele a háborúba. „Rászedtek és becsaptak minket a szövetségeseink” – siránkozott egy zsémbes, de tipikus angol.¹³ A háború folyamán a toryk egyre jobban panaszkodtak „az aránytalan terhek” miatt, „amelyeket Angliának viselnie kell” s főleg azért, hogy szövetségeseik, Ausztria, nem visel velük egyenlő részt a terhekből.¹⁴ Ezeket, a szövetségi rendszerekre általánosan jellemző panaszokat felerősítették és elmérgesítették a már begyökeresedett előítéletek.

A Magyarországról és Ausztriáról alkotott elképzelés bármilyen távol állt is a valóságtól, sajátos hatóerővé vált. Annyira, hogy a toryk a háború vége felé már tényként hivatkoztak rájuk, amikor a szövetségi rendszerben vállalt angol kötelezettségek felmondásának jogos voltát akarták igazolni. Eszerint, mivel Angliát „mind a megegyezések vállalásakor, mind végrehajtásukkor becsapták, nem köteles megtartani azokat”.¹⁵ Legjobb példája ennek a stratégiának Jonathan Swift *Conduct of the Allies* (A szövetségesek viselkedése) c. munkája. „Egyetlen nemzettel sem bántak soha külföldi barátai olyan szemtelenül, igaztalanul és hálátlanul – írta –, mint Angliával.”¹⁶ James Vernon epésen jegyezte meg, hogy „ki ne érezne szánalmat egy olyan kormány iránt, amelynek Franciaország hatalma mellett, a császár makacsságával és a hollandok önzésével is meg kell harcolnia”.¹⁷

A szövetségeseket meg lehetett tenni bűnbaknak, mert a nemzet már amúgy is előítélettel nézte őket, és mert bizonyos feltételek felerősítették ezeket az elfogult nézeteket. A pamfletírók becsmérlően azzal vádolták a szövetséges társakat, hogy Angliát háborúba kényszerítik, megakadályozzák a békét, és kiuzsorázzák Anglia erőforrásait. A szövetségesekre, főleg Ausztriára hártották a felelősséget a háború óriási költségei és a háborús célok indokolatlan kiterjesztése miatt. A torykat különösen bosszantották Lipót diplomáciai melléfogásai (pl. a bajor és a velencei szövetség létrehozásának kudarca)¹⁸ és az, hogy képtelen a kiszabott csapatkontingenst kiállítani. A tory pamfletírók gúnyoló-

¹⁰ B. M. Blenheim Papers, Sunderlands Papers 2, (Stepney Sunderlandnek. 1704. július 1, Bécs.)

¹¹ B. M., Add. MSS. 7069, 178. fol. (Stanhope Stepneynek, 1704. szeptember 5, Hága).

¹² B. M., Add. MSS. 31, 132, 164. fol. (Raby Hillnek, 1704. május 10., Berlin).

¹³ Holmes: *British Politics in the Age of Anne*. London 1967. 66.

¹⁴ Uo. 68.

¹⁵ J. Kent Clark: *Swift and the Dutch*. The Huntington Library Quarterly, 1954. XVII. 352.

¹⁶ J. Swift: *The Conduct of the Allies and of the Late Ministry in Beginning and Carrying on the Present War*. London, 1711. 12.

¹⁷ B. M., Add. MSS. 9090, 184–185. fol. (Vernon Shrewsburynek. 1704. december 19.)

¹⁸ A velencei kapcsolatokra l. *Recueil des Instruction données aux ambassadeurs et ministres de France*. XXVI. Venise. Szerk. Pierre Duparc. Paris, 1958. 127. l.; HHStA, England Kart. 40, (Gallas 1706. május 6-i emlékeztetője); P. R. O., S. P. Germany, 105/77, (Stepney magánlevele Harleynek, 1706. június 23. Bécs); S. P. Germany 80/23/103, (Harley Stepneynek, 1704. október 20, Whitehall) S. P. Germany 80/24, (Stepney Hedgesnek, 1704. november 19., Stepney Hedgesnek 1704. november 22, 26 és 29. 1704. december 17., Stepney Harleynek, 1704. október 16.) A Bajorországgal való kapcsolatokra l. *Dale Albert Gaedert: The Franco-Bavarian Alliance during the War of the Spanish Succession* (Kéziratok doktori disszertáció). Ohio State University, 1969.; *Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France VII. Bavière, Palatinat, Deux Points*. Szerk. André Lebon. Paris, 1889. 104–117, 119.; *Arsène Legrelle: La Diplomatie française et la succession d'Espagne*. V. Paris 1892. 39–52. l.; P. R. O., S. P. Germany, 105/65, (Stepney Hedgesnek, 1702. augusztus 30, Bécs, 1702. július 30., Bécs); B. M., Add. MSS. 9720, (Stepney Albemarlenek, 1701. augusztus 20, 1701. július 16.); HHStA, England, Kart. 37. Bericht Wratisslaw, 52–53., 56–57, fol. (1703. január

dásainak megfelelő célpontja volt a császári hadvezér, Bádeni Lajos őrgróf (1655–1707) alkalmatlansága,¹⁹ és hogy a magyar felkelés elnyomására a nyugati háborúból kellett csapatokat kivonni, valamint, hogy Lipót pénzügyileg és katonailag Angliától függött.²⁰ Henry St. John, Bolingbroke vikomtja (1678–1751), angol hadügyminiszter (1704–1708), majd külügyminiszter (1710–1714) szerint Ausztria „mindent elvár és semmit sem tesz”.²¹ Ahogy írta, ha Ausztria eszébe jut, mindig a kötelet fonó ember képe merül föl benne, „akinek számára lerágja a kötél másik végét”.²² A toryk azt bizonygatták, hogy az Anglia pénzén mások gyarapodásáért folyó háború még a szövetségzett felek biztonságát sem garantálja.

A szárazföldi beavatkozás szükségességét hangsúlyozó whigek szorosabb kapcsolatok kiépítésén dolgoztak Ausztriával, és igyekeztek átsiklani szövetségeseik hibáin. Sok whig pamfletíró, mint pl. dr. Francis Hare, a francia fenyegetést hangsúlyozta, és kiemelte a szövetségesek eredményeit. De a szövetségesek, főleg Ausztria közmondásos tehetetlensége és az, hogy a kiszabott csapat- és pénzhozzájárulást képtelen volt előteremteni, a whigek ellen szólt. A szövetségesek túlságosan is igazolták Bolingbroke szavait: „elmaradtak, készületlenek és tehetetlenek” voltak.²³

Így azután a régi előítéletek, sablon-ítéletek tovább éltek, és az elfogultság állandósította a más országokról alkotott leegyszerűsített képeket. Az előítéletek tökéletlen, de merev térképekhez hasonlóak, amelyek irányítják az emberek másokhoz való kapcsolatait. Az így kialakított képek uralkodnak a népen, és formálják magatartását, eltorzítják az észlelt dolgokat, és megakadályozzák a racionális ítéleteket. Ennyiben az előítélet nem csupán elvont fogalom, hanem tényleges erő az országok közötti kapcsolatok alakításában. Fontosabb volt az, amit mondtak, vagy nem mondtak Ausztriáról és Magyarországról, mint az, ami valóság volt.²⁴ Másként szólva, éppen olyan beszédesen jellemző az, amit az angol és holland diplomaták nem írtak meg jelentéseikben, mint az, amit megírtak.

A szövetségesek iránt általában elnézőbb whigek nyomást gyakoroltak Lipótra, hogy tárgyaljon a magyarokkal. Amikor Henry St. John azon kesergett, hogy „a bigottság, zsarnokság és kapzsiság szelleme”²⁵ okozta a magyarországi eseményeket, a legtöbb angol egyetértett vele. A whigek különösképpen Lipót kegyetlenségét és a protestánsok üldözését ítélték el. Még Jonathan Swift, ez az igazán nem pártatlan tory is azzal vádolta Lipótot, hogy „feláldozza az egész szövetségi rendszert saját

15-i és március 30-i jelentés.) B. M., Add. MSS. 28, 946, 401–402. fol.; P. R. O., S. P. Germany, 100/10 (Anna királynő Wratislawnak, 1703. január 27.); S. P. Miscellaneous, 104/200/416 (Hedges Stepneynek, 1703. január 23. Whitehall); Alg. Rijks. Archief Heinsius 842, (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak 1703. február 7, Bécs); B. M., Add. MSS. 37, 351, 369. fol. Whitworth Hedgesnek, 1704. január 16, Bécs); P. R. O., S. P. Germany, 104/23/223, (Válasz Wratislawnak, 1704. április 4.); S. P. Germany, 80/23, (Stepney Marlborough-nak, 1704. február 26, Berlin.)

¹⁹ A császári főparancsnok bádeni őrgrófnak a halogatásai és huzavonái olyannyira megnövelték a szövetségesek vele szemben táplált ellenérzéseit, hogy 1705-ben a bécsi rendkívüli angol megbízott, Robert Sunderland kérte a bádeni őrgróf leváltását. L. pl. *Churchill*: Marlborough's Wars. I. 712–713.; B. M. Add. MSS. 37, 351, 280. fol. (Whitworth Hedgesnek, 1703. december 26); 287–289. fol. (a holland országgyűlés a császárnak, 1703. november 27.); Egerton MSS. 929, 52. fol. (Gwyn Halifaxnak, 1703. december 20. Hannover); Alg. Rijks., Archief Heinsius 842, (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak, 1703. március 14, Bécs); P. R. O., S. P. Germany, 104/39/65, (Harley Sunderlandnek, 1705. július 28, Whitehall.); *Kriegs- und Staatschriften des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden über den spanischen Erbfolgekrieg, 1700–1707. I–II. Szerk.: Philipp Röder von Diersberg, Karlsruhe 1850.*

²⁰ *Max Braubach*: Die Bedeutung der Subsidien für die Politik im spanischen Erfolgskriege. Bücherei der Kultur und Geschichte XXVIII. 1923.

²¹ *Henry St. John*: Lord Viscount Bolingbroke: Works. VI. London, 1754. 41.

²² Uo. 636–637.

²³ Idézi *A. T. Dickinson*: Bolingbroke. London 1970. 50.

²⁴ *Paul Ilie*: Exomorphism: Cultural Bias and the French Image of Spain from the War of Succession to the Age of Voltaire. Eighteenth Century Studies, 1976. (IX) 388.

²⁵ *Bolingbroke*, Works, II. 459.

szenvedélyének, amikor leigáz és rabszolgává tesz egy szerencsétlen népet, kényszerítve ezzel, hogy fegyvert ragadjon annak az elnyomásnak lerázására, ami alatt nyögött”.²⁶

Gyakran olvashatunk a sajtóban és onnan átvéve, a diplomáciai levelezésben is jelentéseket azokról a kegyetlenkedésekről, amit a császári hadak vezére, Sigbert Heister tábornagy (1648–1718) követett el Magyarországon, de ritkán találhatunk beszámolót a felkelők morvaországi, alsó-ausztriai vagy stájerországi sarcolásairól és pusztításairól.²⁷ Ritkán említik, hogy az ónodi országgyűlésen a háború folytatását ellenző Rakovszkyt Bercsényi felkoncoltatta, majd Okolicsányit ítélettel kivégezték. Bár a közvetítők nemegyszer hiszékenyek voltak, Rákóczi egyes erősen túlzó állításait a kellő szintre szállították le, így azt is, hogy a németek állítólag kisgyermeket sütöttek meg.²⁸

Mind Rákóczi, mind pedig Bercsényi ügyesen viselkedtek, egyrészt sikerült megszerezniük a tengeri hatalmak rokonszenvét a magyarok iránt, másrészt jól kihasználták félelmeiket. A tengeri hatalmak különösen érzékenyen vették, ha a protestánsok közötti „evangéliumi szövetségre” hivatkoznak. Nemcsak az angolok, a hollandok is azt hitték, hogy a felkelők protestánsok. A bécsi holland követ, Hamel-Bruyninx, aki állandóan sürgette hazája kétségbeesztően lassan intézkedő országgyűlését a cselekvésre, semmit sem tett e tévedés eloszlatására. Amikor pl. 1704 februárjában kormányát sürgette, hogy a magyarországi konfliktusban közvetítsen, azzal érvelt, hogy többé nem lesz „ilyen jó alkalmuk a protestáns jogok és kiváltságok biztosítására”.²⁹ Az evangéliumi szövetség említésére a hollandok és az angolok azért is voltak olyan érzékenyek, mert a francia „zsarnoki uralmat” azonosították a „pápizmussal”. Az angoloknak rögeszméje volt, hogy a protestáns trónutódlást veszély fenyegeti, és ez háborúba taszítja őket. XIV. Lajos francia királynak nemes, bár kissé bolondos, 1701. szeptember 18-i ígérete, amelyben elismeri angol királynak II. Jakab fiát, III. Jakabot, a Jakab-párti lázadás örök fenyegetése, Anna királynő gyenge egészségi állapota és utolsó, beteges örökösének halála valóban veszélybe sodorta a protestáns utódlást. Nem meglepő tehát, hogy a háború alatt végig Anglia, az Egyesült Tartományok és más protestáns hatalmak felpanaszolták Lipótnak a birodalom protestánsaival szembeni bánásmódját.³⁰ A magyar felkelők ezt hamar felismerték, s Rákóczi nem habozott ezt az érvet más protestáns hatalmak, mint pl. Poroszország és Svédország esetében is alkalmazni.

²⁶ Jonathan Swift: *The Conduct of the Allies and of the Late Ministry in Beginning and Carrying on the Present War*. London, 1711. 21. A felkelésről alkotott angol és holland véleményre I. az angol alsóház és a lordok háza naplói 1703–1711 között, valamint Alg. Rijks, Archief Staten Generaal, Lias Engeland 5928–5930, 6007–6008, és Lias Duitsland 6637–6638; Archief Anthonie Heinsius, 72–90; *Lady Mary Wortley Montague*, Works, II. London, 1803. 62. l.; Defoe's Review. Kiadta: Arthur Bellesley Second, IX. New York, 1938. 10 és 111.

²⁷ A felkelők ausztriai betöréseire: *Peter Broucek: The Invasion of Rakoczi's Forces into Lower Austria and Styria and the Imperial Court's Counter Measures*. In *From Hunyadi to Rákóczi*.

²⁸ B. M., Blenheim Papers, Diplomatic Correspondence with Stepney, M38, (Stepney Hedgesnek, 1704. május 31. Bécs).

²⁹ Alg. Rijks., Archief Staten Generaal 6587, (Hamel-Bruyninx 1704. február 5-i jelentése); B. M. Add. MSS. 37, 361, 402–405. fol. (Hamel-Bruyninx megjegyzései az angol–holland közvetítésről); *Warner: Epistolary Curiosities* i. m. 113–114. (Shrewsbury Stepneynek, 1704. április 26, Róma.)

³⁰ P. R. O., S. P. Germany, 80/18, (Stepney Vernonnak, 1702. március 24.); S. P. 105/65, (Stepney Vernonnak, 1702. március 31, Whitehall); S. P. Germany 80/20, (az 1702. szeptember 10-i emlékeztető); B. M. Add. MSS. 37, 156, 83–84. fol. (az 1701 december 20-i emlékeztető); 129. fol. (az 1702 november 22-i emlékeztető); Add. MSS. 7058, 159. fol. (Hedges Stepneynek, 1701. december 15, Whitehall, 1703. január 2, Whitehall) továbbá ZSTA Merseburg, Repertorium XI. England, Conv. 33A, 387–388. fol. (Spanheim emlékeztetője 1708. november 1-én a sziléziai protestánsokról); Repertorium I, Kaiserliche Hof, 47/A2, Correspondenz Bartholdi, 7–11. fol. (Bartholdi 1702. január 25-i emlékeztetője Bécsből, amelyek a „corpus evangelicum”-ról beszél); B. M., Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Prussia, M110, (Schmettau 1705. április 19-i és 1705. május 1-i emlékeztetője a holland országgyűlés számára, a német–római birodalom protestánsairól); Diplomatic Correspondence, M33 (Raby Marlboroughnak, 1705. március 28. Berlin).

Egyik, Marlborough herceghez írt levelében még azt is állította, hogy a császáriak ki fogják irtani Magyarországon a protestáns vallásokat, ha az általános béke előtt nem jutnak megegyezésre.³¹

Egyébként a magyar felkelés csak gyengíthette a császári haderőt. Mind az angolok, mind pedig a hollandok attól féltek, hogy a császár csapatokat von el a Rajnától Magyarországra, és ezzel elnyújtja a Franciaországgal vívott háborút.³² Másrészt viszont a császár olyan döntése, hogy csapatokat irányít Magyarországra, erősítette volna a holland országgyűlés békepárti elemeit és az angol parlamentben a torykat. A tengeri hatalmak azzal érveltek, hogy a császár nem tud annyi katonát fegyverben tartani, hogy egyszerre háborúzzon Itáliában, a Rajánál és ugyanakkor szétzúzza a magyar felkelést.³³ A felkelés következtében máris csökkentek a birodalom adóbevételei, a megismétlődő magyar betörések tönkretették Csehország és Ausztria kereskedelmét, s ezzel tovább romlott a Habsburgok már korábban is ingatag pénzügyi helyzete.³⁴ Mivel a lázadók elkerülik a nyílt csatákat, és gerillatámadásokat intéznek a császári ellátási vonal ellen,³⁵ a háborút szinte lehetetlen ellenük megnyerni. A franciák tevékenysége csak fokozta a Londonban és Hágában uralkodó szorongást. A szövetséges fővárosokban tudtak arról, hogy XIV. Lajos segínyt ad a felkelőknek, és Konstantinápolyban is tárgyal. Attól tartottak, hogy francia sūrgetésre a törökök szakítanak Lipóttal, és lángra lobbanhatnak egy újabb osztrák–török háborút. Sir Robert Sutton (1671–1746), a konstantinápolyi angol követ állandóan figyelmeztetett is erre a lehetőségre.³⁶

A tengeri hatalmak ilyenfajta érvekkel igyekeztek rábeszélni Lipótot, főleg a felkelés első éveiben, hogy tárgyaljon a magyarokkal. Egy hónappal azután, hogy a bajorok elfoglalták Passaut, az örökös tartományok kulcsát (1704. január), a császár beleegyezett a szövetséges közvetítés elfoga-

³¹ B. M. Blenheim Papers, British Diplomatic Correspondence, Raby, M36, (Raby Marlborough-nak 1709. január 22. Berlin).

³² B. M., Add. MSS. 28, 915. 99–101. fol. (Ellis Stanhope-nak, 1703. december 21.); Add. MSS. 37, 351, 217–218. fol. (Hedges Whitworthnak, 1703. december 21.) és P. R. O., S. P. Germany, 105/71/51; B. M., Add. MSS. 31, 132, 37. fol. (Raby 1704. január 26-i levele Berlinből) és 39. fol. (Raby Hillnek, 1704. január 26. Berlin); Alg. Rijks., Archief Staten Generaal 6587, (Hamel-Bruyninx 1704. február 19-i jelentése).

³³ B. M., Add. MSS. 9096, 180. fol. (Halifax Marlborough-nak 1706. augusztus 18, Hága); Add. MSS. 7059, 180–182. fol. (Stepney Harleynek, Bécs); Add. MSS. 37, 351, 369. fol. (Whitworth Hedgesnek, 1704. január 16. Bécs).

³⁴ B. M., Add. MSS. 37, 353, 350–351. fol. Whitworth Hedgesnek, 1704. január 9, Bécs; *Klopp*: Der Fall des Hauses Stuart i. m. XI. 46–48. l.; *Franz Mensi*: Die Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890; *Max Grunwald*; Samuel Oppenheimer und sein Kreis, Ein Kapitel aus der Finanzgeschichte Österreichs. Wien, 1913.

³⁵ Géza Perjés: The Aspects of Military Decisions Making in the War of Independence of Rákóczi. In: From Hunyadi to Rákóczi.

³⁶ B. M., Add. MSS. 37, 352, és P. R. O., S. P. Germany, 80/21, (Sutton Whitworth-nak, 1703. november 7, Konstantinápoly, Pera); P. R. O., S. P. 80/22, (Sutton Whitworthnak, 1703. október 27. Konstantinápoly, Pera); B. M., Add. MSS. 28, 914, 237. fol. (Stepney Ellisnek. 1703. július 24 és 1703. augusztus 4.); Add. MSS. 36, 351, 92. fol. (Whitworth Hedgesnek, 1703. november 25); B. M., Add. MSS. 37, 156, 217–224. fol. (Reflexions sur les Affaires d'Hongrie. 1704. október 5.); Alg. Rijks., Archief Staten Generaal 6587, (Hamel-Bruyninx az országgyűlésnek, 1704. augusztus 30); P. R. O., S. P. Germany, 80/23/200 (Sutton Stepneynek, 1704. március 2. Konstantinápoly, Pera.); B. M., Add. MSS., 21, 551, 23. fol. (Sutton Stepneynek, 1704. március 26. Konstantinápoly, Pera.); Ld. még *Akdes Nimet Kurat*: The Dispatches of Sir Robert Sutton, Ambassador to Constantinople (1710–1714). London, 1953. – Rákóczi szintén tartott a török szándékoktól, és ahogy Des Alleursnek mondta, nyugtalanították a török „igények” a kezében levő országrészekre. Ld. B. M., Blenheim Papers, Sunderland Papers, S 2, (Anglia és az Egyesült Tartományok követének naplója a magyarországi közvetítésről, 1705. augusztus 27–november 4.), elsősorban az abba belefoglalt Des Alleurs-emlékeztetőt Rákóczi számára és Rákóczi 1705. március 18-i válaszáat, valamint Des Alleurs megjegyzéseit a magyarországi ügyek jelen állásáról az Oszmán Portát illetően, 1705. április 1.)

dásába.³⁷ A Duna, az Inn és az Ilz egybeömlésénél fekvő Passau feladása bizonyítani látszott azt a szövetséges állítást, hogy Lipót nem tud egyszerre Itáliában, a német birodalom területén és Magyarországon háborúzni.

Kezdetben sem Rákóczi, sem Bercsényi nem akarta elfogadni a tengeri hatalmak közvetítését.³⁸ Úgy látták, hogy a szövetségeket túl szoros szálak fűzik a Habsburgokhoz, s nem járhatnak el tisztességesen. A dolog ironiája, hogy több császári miniszter is részrehajlást gyanított a szövetségeseknél – de a magyarok javára. Az idő nem csökkentette, hanem erősítette ezt a gyanakvást, és az tovább rontotta a szövetségesek közti viszonyt.

Lipót a külső nyomásra³⁹ végül is belement, hogy tárgyaljon a felkelőkkel, részben, mert más országoknak, Svédországnak, Lengyelországnak, Poroszországnak vagy Oroszországnak a közbeavatkozása még kevésbé lett volna számára elfogadható, részben, mert katonailag és pénzügyileg a szövetségesektől, elsősorban Angliától függött. De a megegyezést igyekezett minden módon halogatni és késleltetni. A császárnak és udvarának többsége szemében ugyanis a felkelők árulók voltak. Johann Peter Goes gróf (1667–1716), a császár hágai követe csak a széles körben elfogadott véleményt fejezte ki, amikor a felkelőket „söpredéknek” nevezte, és nyilvánosan tiltakozott, mondván, hogy a protesztáns hatalmak beavatkozása csak még makacsabbá teszi őket.⁴⁰ Ez volt a magánvéleménye Lipótnak is. Sosem mondott le arról, hogy szétzúzza a magyar különállási törekvéseket; csak azért tárgyalt a felkelőkkel, hogy időt nyerjen katonai felszámolásukhoz. A császár sohasem járult hozzá, hogy a magyaroknak olyan engedményeket tegyenek, amelyek csökkentik és veszélyeztetik a dunai országokban a Habsburg-hatalmat.

Lipót enervált és ellenszenves külseje mögött makacs határozottság rejtőzött, ami akadályozhatta a tárgyalásokat. A császárnak, aki jobban hitt jezsuita gyóntatójában, mint saját magában, határozott véleménye volt a császári méltóságról és Isten, a család és a birodalom iránti kötelezettségeiről. Ha elfogadta volna a felkelők feltételeit, erről az elkötelezettségről mondott volna le és feláldozta volna, amit korábban már elért, hogy ti. gyakorlatilag megszüntette Magyarország különállását, a birodalom részévé tette Erdélyt, elismertette a Habsburgok fiági elsőszülöttségi örökösödését a magyar trónra (1687), és véget vetett a török fenyegetésnek a római szent birodalomban. Mindez most komoly veszélybe került. Ha a törökök képesek lettek volna Magyarország megszerzésére, mindaz a sok pénz és ember, amit a Habsburgok ebbe az országba beleöltek, visszahozhatatlanul elvész. És nemcsak Magyarország veszett volna el, hanem Ausztria és a német–római birodalom is veszélybe kerül. Lipót nem felejtette el 1683 leckéjét, amikor a törökök Bécs kapuit ostromolták. Nem szándékozott feladni a karlócai békében (1699) elért nyereségeit és újra veszélybe sodorni országait.⁴¹

³⁷ B. M., Add. MSS. 37, 352, 64–65. fol. (Whitworth Hedgesnek, 1704. február 13, Bécs); *Klopp*: Der Fall des Hauses Stuart i. m. XI. 51–52, 57, 58–62. l.

³⁸ *Hengelmüller*: Hungary i. m. 171.; *Klopp*: Der Fall des Hauses Stuart, i. m. XI. 167.; B. M., Add. MSS. 37, 352, 4–5. fol. (Whitworth Hedgesnek, 1704. február 2, Bécs); *Redlich*: Österreich i. m. 167.; P. R. O., S. P. 80/22/261, (Whitworth Hedgesnek, 1704. február 27, Bécs); S. P. Germany, 80/23/190, (Stepney Hedgesnek, 1704. április 24, Bécs); B. M., Add. MSS. 7058, 345. fol. (Hedges Stepneynek, 1704. május 13. Whitehall); B. M., Add. MSS. 28. 916, 7. fol. (Ellis Stepneynek, 1704. május 13).

³⁹ *Max Braubach*: Die Bedeutung der Subsidien, i. m.; B. M. Blenheim Papers. Sunderland Correspondence, S. 2, (Stanhope Sunderlandnek, 1705. augusztus 4, Hága.)

⁴⁰ P. R. O., S. P. Holland, 80/226 (Stanhope Hedgesnek, 1704. január 1, Hága.)

⁴¹ *Hugo Hantsch*: Die Geschichte Österreichs. Wien, 1947. 94. l. Lipót jellemére l. *Arnold Gaedeke*: Die Politik Österreichs in der spanischen Erbfolgefrage. I. Leipzig 1877. 265.; *Henrich Ritter von Srbik*: Wien und Versailles, 1692–1697. München, 1944. 26–27. l.; *Nana Eisenberg*: Studien zur Historiographie über Leopold I. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, 1937. (LI.) 359–413. – a régebbi munkák ismertetése. Példaként l. Hága, Alg. Rijks. Archief Heinsius 764, (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak, 1701. november 26, Bécs); Archief Heinsius 709, (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak, 1701. december 18. és június 11, Bécs); Great Britain, Historical Manuscripts Commission, (a továbbiakban HMC), Report on the Manuscripts of the Duke of Buccleuch-Queensbury. II. 2. rész London, 1903. 670–671. (Stepney Shrewsburynek, 1703.

I. József (1705–1711), Lipót legidősebb fia és utóda sem felejtette el a keleti ellenség felől fenyegető veszélyt. A mérsékeltőbb József, uralkodása kezdetén, a felkelőkkel való megbékélés híve volt; büntetlenséget, a magyar alkotmány visszaállítását, a magyar törvények és szabadságok elismerését, háromévenkénti országgyűlést és egyes sérelmeknek a legközelebbi országgyűlésen való megtárgyalását ígerte. Nem fogadta el azonban az általa mértéktelennek nevezett pontokat, így a megegyezés nemzetközi garanciáját – mondván, hogy ez nyílt felszólítás a külföldi beavatkozásra –, az örökös királyság eltörlését és Rákóczi erdélyi trónigényét,⁴² vagy azt, hogy minden császári katonát vonjanak ki Magyarországról. Ez utóbbitól úgy vélte, hogy veszélyeztetni Kelet-Közép-Európában nehezen kiharcolt területi nyereségeit. A szövetségeseeknek, s különösen a túlságosan derülátó holland miniszterelnöknek, Anthonie Heinsiusnak a reményei, hogy I. József gyorsan megegyezésre jut a magyarokkal, hamarosan semmivé lettek.⁴³

1705-re a ravasz Marlborough felismerte, hogy a tárgyalások nem fognak eredményt hozni. Már 1704-ben lebeszélte a hollandokat arról, hogy különmegbízottat küldjenek Magyarországra, Hamel-Bruyninx és Stepney erőfeszítéseinek támogatására. De a holland országgyűlés ismételt sürgetésére, az osztrák–holland kapcsolatok gyors romlása miatt, az angolok 1705-ben beleegyeztek, hogy különmegbízottat neveznek ki, aki elkíséri Magyarországra a holland küldöttet. Ezt követően Charles Spencernek, Sunderland grófjának,⁴⁴ Marlborough vejének (1643–1722) bécsi rendkívüli küldötté kinevezése a whigek növekvő angliai erejét mutatja. Ez a kinevezés egyébként azt is jelzi, hogy az angolok nem sokat reméltek ettől a vállalkozástól, Sunderland ugyanis, ahogy ezt egy kortársa mondta, „azzal a rejtélyes tehetséggel bírt, hogy a legalkalmasabb pillanatban tudott úgy cselekedni, hogy a legnagyobb nehézséget teremtsen”.⁴⁵ Nem volt gyakorlott tárgyaló, inkább csak lármás whig, akit a királynő sem szeretett. A hirtelen, magabiztos, lobbanékony Sunderlandet nemcsak személyisége tette ismertté, hanem szélsőséges republikánus nézetei is. Amikor Hágában Heinsius és Bécsben Johan Wenzel Wratislaw gróf, az angol követ és cseh–osztrák kancellár értesült a kinevezésről, megjósolták a katasztrófát, és értékelték Marlborought, hogy küldjön más megbízottat.⁴⁶ Wratislaw egyenesen megmondta, hogy milyen rossz benyomást keltett Bécsben egy „közismerten republikánus whig” kinevezése. Szerencsére Marlborough kioktatta Sunderlandet, és sokak meglepetésére ez megfogadta apósa tanácsát.⁴⁷ Ha az angolok úgy ítélték volna meg, hogy a tárgyalások sikerére valami esély is van, nem

augusztus 18, Bécs); HMC, Bath MSS., III, 3, (Stepney Trenchardnak, 1693. október 20, Bécs) és P. R. O., S. P. 80/22/146, (Stepney Hedgesnek, 1703. december 29); *Elke Jarnut-Derbolav: Die Österreichische Gesandtschaft in London 1701–1711*. Bonn, 1972. L. még Lipót értékelésére *Oswald Redlich: Weltmacht des Barock, Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I.* Wien, 1961. és *uő: Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740*. Wien, 1942.

⁴²Stepney igen reálisan figyelmeztette Rákóczit, ne legyenek illúziói aziránt, hogy József valaha is megerősíti őt az erdélyi fejedelemségben. L. pl. B. M., Blenheim Papers, Sunderland Papers, S2 (Stepney Harleynek, 1704. december 27, Bécs).

⁴³Alg. Rijks., Archief Heinsius 1053, (Heinsius Hamel-Bruyninxnek, 1705. május 15.); Alg. Rijks., Archief Heinsius 998, (Hamel-Bruyninx Heinsiusnak, 1705. május 27. Bécs); P. R. O., S. P. Germany, 80/25, (Stepney Harleynek, 1705. május 5, Bécs); Lásd még S. P. Germany, 80/25, (Stepney Harleynek, 1705. május 16. Bécs); Heinsius Hamel-Bruyninx-nak, 1705. május 15. Hága, Stepney Harleynek, 1705. május 27, Bécs); *Warner: Epistolary Curiosities* i. m. 139–140. l. (Shrewsbury Stepneynek, 1705. július 20, Augsburg).

⁴⁴P. R. O., S. P. Germany, 104/203/43–52. (az 1705. június 28-i utasítás). L. még S. P. Germany, 104/203/37–42. (Sunderland megbízólevele); HMC. Portland MSS., IV. 219. (Harley Sunderlandnek, 1705. augusztus 10.).

⁴⁵*William Thomas Morgan: English Political Parties and Leaders in the Reign of Queen Anne, 1702–1710*. New Haven, 1920. 157. l.

⁴⁶*Memoirs of the Duke of Marlborough*. Kiadta William Coxe. I. London 1905. 340. l. (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. július 19) *Klopp: Der Fall des Hauses Stuart* i. m. XI. 385–386. l.; Alg. Rijks., Archief Heinsius 78 (Heinsius Marlborough-nak 1705. július 15).

⁴⁷*Murray: Marlborough's Dispatches*. II. 204–205. (Marlborough Wratislawnak, 1705. augusztus 6, Meldert); II. 155–156. (Marlborough Wratislawnak, 1705. július 9.); B. M. Add. MSS.

küldtek volna Sunderlandhez hasonló képességű és hírnevű embert. Egyébként Sunderland meglepő mérséklete és tapintata ellenére is sikertelenek voltak a megbeszélések. Ezt az angol követ és a holland megbízott, Adolf Hendrik Rechteren, D'Almelo ura (1658–1731) eleve látták, ezért hamarosan visszahívásukat kérték. Sunderland is elég hevesen írta meg Sidney főkincstárnoknak, Godolphin grófjának (1645–1712), hogy inkább „temessék el élve, mintsem ezen a helyen maradjon”.⁴⁸

A holland érdekeltség mértékét mutatja, hogy Marlborough tanácsa ellenére továbbra is ragaszkodtak a különmegbízottak tevékenységéhez. Az a tény, hogy a szövetséges küldötteknek igencsak szükségük volt támogatásra, árulkodik arról, mennyire reménytelenek voltak a tárgyalások. Az pedig, hogy Marlborough jobb meggyőződése ellenére beleegyezett a különmegbízottak közvetítő kísérletébe, mutatja, hogy mennyire ügyelt a szövetségesek közti törékeny kapcsolatok fenntartására. Marlborough még azt is szükségesnek tartotta, hogy személyesen Bécsbe utazzék az osztrák–holland kapcsolatok rendbehozására, és hogy megerősítse az udvarban Stepney állandóan romló helyzetét.⁴⁹ Bécsben Stepneynél szállt meg, hogy ezzel is erősítse a sokat támadott diplomata helyzetét. Ugyanakkor bécsi útján Marlborough véglegesen megbizonyosodott, hogy a szövetségesek erőfeszítései és gesztusai hiábavalók.

Jóllehet külső nyomásra, József elfogadta 1705 és 1706 nyarán a szövetséges közvetítést, ezt követően visszautasította a tengeri hatalmak beleszólását a magyar ügyekbe.⁵⁰ A nagyszombati tárgyalások zsákutcába jutása meggyőzte a szövetségeseket erőfeszítéseik hiábavalóságáról. Felismerték, hogy győzelmeik elhárították a birodalomra nehezedő azonnali veszélyt, és ezzel felbátorították

---

9094, 136–137. fol. (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. július 31); 172. fol. (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. augusztus 1.); *Taylor*: Marlborough's Wars. i. m. I. 316–318.; *Tresham Lever*: Godolphin. His Life and Times. London, 1952. 156–157.; *Stuart Reid*: John and Sarah, Duke and Duchess of Marlborough, New York 1914. 225.

⁴⁸ B. M., Add. MSS. 28, 056, 322. fol. (Sunderland Godolphinnak, 1705. szeptember 12., Bécs). L. még 319–320. fol. (Sunderland Godolphinnak, 1705. szeptember 9, Bécs); B. M. Blenheim Papers, Sunderland Papers, S2, (Harley Sunderlandnek, 1705. október 2.); P. R. O., S. P. Germany 80/26, (Sunderland Godolphinnak, 1705. szeptember 5.). Továbbá Alg. Rijks., Archief Staten General 6588, (Hamel-Bruyninx 1705. szeptember 19-i jelentésében az angol és holland közvetítők 1705. szeptember 14-i naplója); P. R. O., S. P. Germany, 80/26, (Stepney Harleynek, 1705. szeptember 26.).

⁴⁹ P. R. O., S. P. Germany, 80/26, (Sunderland Harleynek, 1705. szeptember 27.); HMC, Portland MSS., IV. 257. l. (Marlborough Portlandnak, 1705. október 8.); Marlborough and Heinsius Correspondence. i. m. 213. l. (Marlborough Heinsiusnak, 1705. szeptember 21. Turnhout); HMC, Portland MSS, IV. 249–250. l. (Marlborough Portlandnak, 1705. október 1.); B. M., Add. MSS. 28, 056, 347. fol. (Marlborough Godolphinnak, 1705. október 14.); B. M. Add. MSS, 7058, 51. fol. (Marlborough Stepneynak, 1705. október 7, Herenthals). Marlborough bécsi látogatására l. még B. M. Add. MSS. 9094, 202. fol. (Wratislaw Marlboroughnak, 1705. október 17.) és 205. fol. (Eugen herceg Marlborough-nak, 1705. október.)

⁵⁰ *Charles W. Ingrao*: In Quest and Crisis; Emperor Joseph I. and the Habsburg Monarchy. West Lafayette, 1979. 123–160.; *Johann Christian Herchenhahn*: Geschichte der Regierung Kaiser Joseph des Ersten. Leipzig, 1786.; P. R. O., S. P. Germany, 80/25. (Heinsius Hamel-Bruyninxnak, 1705. május 15, Hága); B. M., Add. MSS. 9098, 58–60. fol. (Stepney Marlborough-nak, 1705. május 9. Bécs); Alg. Rijks., Archief Staten Generaal, 6588, (1705. június 27.); P. R. O., S. P. Germany, 80/25, (Stepney Harleynek, 1705. május 16.); *C. Höfler*: Zum Ungarischen Ausgleich. Archiv für Österreichische Geschichte, 1870. (43) 199–282. Ld. még B. M., Blenheim Papers, Sunderland Papers, S2 (Stepney Harleynek, 1705. május 27, melléklet: Heinsius miniszterelnök Bruyninxnak, 1705. május 15, Hága). József császár elfogadja az angol–holland közvetítést, l. az 1705. július 9-i bécsi levélben, Godolphin Sunderlandnak, 1705. július 16, Windsor; Harley Sunderlandnak, 1705. július 7. Whitehall; Blenheim Papers, Diplomatic Correspondance, Stepney, M. 39, (József császár Magyarország iránti magatartásáról Stepney Marlborough-nak, 1705. május 16, Bécs). Érdekes még ZSTA, Merseburg, Repertorium I, Kaiserliche Hof, 48/A3, 52–53. fol. (A Habsburg-ház magyarországi trónutódlására, 1706. január 20., Bécs); 49/A1, 103–111. fol. (Bartholdi 1706. szeptember 11-i jelentése), s főleg az 107–111. fol. (József 1706. augusztus 19-i levele Magyarországról).

egyesek reményeit Bécsben, hogy a szövetségesek a magyar felkelés elnyomására nemcsak diplomáciai, hanem pénzügyi és katonai segítséget is nyújtanak. Blenheim (1704), ahogy ezt Marlborough előre látta, nem javította, hanem rontotta a szövetségesek közötti kapcsolatot azzal, hogy elhárította a birodalom francia–bajor–magyar katonai előzönlésének veszélyét.⁵¹ A tárgyalások befejezésével József császár a Rajna mellől Magyarországra rendelt négy ezredet, ami a szövetségesek viharos tiltakozását váltotta ki. Erre mind Wratislaw, mind pedig Karl Theodor Salm herceg kancellár (1648–1710) bölcsen azt mondta Marlborough-nak: nem érti, hogy a szövetségesek miért tiltakoznak a csapatok átvezénylése miatt, hiszen ha leverték a magyarországi felkelést, nagyobb erővel tudják folytatni a Franciaország elleni háborút. A szövetségeket bosszantotta a csapatok kivonása, de még inkább az, hogy a Habsburgok időről időre megkísérelték főleg az angolokat rábírni, hogy csapatokat küldjenek Magyarországra.⁵² Ezek a kívánságok teljesen irreálisak voltak, ezt nyilván az osztrákok is tudták, ugyanakkor rávilágítanak a császár és a tengeri hatalmak közötti ellentétekre.

A zsákutcába jutott tárgyalásokért a szövetségesek nyilvánosan mindkét felet okolták, de kétségtelen, hogy rokonszenvük a magyarok oldalán volt, ahogy arra a császári udvar több tagja, köztük Wratislaw is rámutatott. Sőt Wratislaw azt állította: az angolok és a hollandok úgy viselkedtek, mint akik nem is hiszik, hogy meg akar egyezni a magyarokkal.⁵³ Jóllehet a felkelők még 1711-ig kitarítottak, a tengeri hatalmak gyakorlatilag feladták korábbi politikájukat, hogy a Habsburgokat tárgyalásos megegyezésre szorítsák.⁵⁴ Annak idején a magyarok iránti rokonszenv és realpolitikai megfontolások együttesen eredményezték a tengeri hatalmak közbelépését, bár látták, hogy ez sértheti Ausztriát. 1706-ra felismerték, hogy beavatkozásuk nemcsak a szövetségi kapcsolatokat rontotta, hanem hiábavaló is volt. A mindkét oldalon megromlott helyzetet mutatja a tehetséges George Stepney angol követ visszahívása és Wratislaw cseh kancellár közismert vitái Lecherain holland megbízottal. A császár Stepney visszahívását a magyarok iránti állítólagos elfogultsága miatt sürgette.⁵⁵ Wratislaw,

⁵¹ B. M., Add. MSS. 37, 352, 336. fol. (Harley Stepneynek, 1704. szeptember 12. Whitehall); B. M., Add. MSS. 7058, 28–29. fol. (Marlborough Stepneynek, 1704. augusztus 27. Sefelingen); P. R. O., S. P. Germany, 80/24, (Stepney Harleynak, 1704. augusztus 27.)

⁵² B. M., Add. MSS. 37, 352, 336. fol. (Harley Stepneynek, 1704. szeptember 12., Whitehall); HHStA, England Kart, 37–40. passim. A császári udvarnak a magyarok kéréseire vonatkozó nézeteire l. B. M., Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Austria, M. 98, (Wratislaw levelei Marlborough-nak 1706-ból); Foreign Correspondence, Austria, M. 96 B, (Sinzendorf Marlborough-nak, 1706. június 9, Bécs); Foreign Correspondence, Austria M. 95, (Salm Marlborough-nak, 1706. július 13, július 28, szeptember 4., Bécs); Foreign Correspondence, Austria, M. 97, (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. március 18, Bécs); Diplomatic Correspondence, Stepney, M. 38, (Stepney Marlboroughnak, 1704. június 18, Bécs.)

⁵³ B. M., Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Austria, M. 97, (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. március 18. és 1704. december 27., Bécs)

⁵⁴ B. M., Add. MSS. 9100, 76. fol. (Marlborough Sunderlandnek, 1706. július 7. Meldert); 16. fol. (Godolphin Marlborough-nak, 1707. július 5.); 61. fol. (Marlborough ismeretlen személynek, 1707. július 27, Meldert). Wratislaw figyelmeztette Marlborough-t, hogy a császár még egyszer nem fogad el külföldi közvetítést a magyar ügyekben. L. B. M., Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Austria, M. 99, (Wratislaw Marlborough-nak, 1709. február 20., Bécs). L. még Foreign Correspondence, United Provinces, (a holland országgyűlés Marlborough-nak, 1707. június 30. Hága), valamint Diplomatic Correspondence, Raby, M. 36, (Raby Marlborough-nak, 1709. február 5, Berlin.)

⁵⁵ B. M., Add. MSS. 9094, 10–11. fol. (Eugen herceg Marlborough-nak, 1705. január 11, Bécs); The Letters and Dispatches of John Churchill, First Duke of Marlborough from 1702 to 1712. I., kiadta: George Murray, London, 1845. 590. l. (Marlborough Stepneynek, 1705. február 6. St. James); C. Höfler: Correspondenz des Grafen Gallas. 300–301. (Wratislaw Gallasnak, 1705. március 21, Bécs); HHStA, Eng. Kart, 38–40. passim; B. M., Add. MSS. 7075, 59. fol. (Stepney Rabynek, 1706. december 2., Hága). Továbbá P. R. O., S. P. Germany, 80/18/28 passim, B. M., Add. MSS. 7058–9, 37, 155–156. passim; B. M., Blenheim Papers, Diplomatic Correspondence, Stepney, (Stepney Marlborough-nak, 1705. január 31., február 7., április 15., 1704. július 29., szeptember 7., szeptember 30., Bécs; Stepney Halifaxnak, 1705. április 22., Bécs); Sunderland Papers, S. 2, (Stepney

aki közreműködött Stepney visszahívásában, Stepneyt és Sunderlandet is azzal vádolta, hogy „valami féle köztársaságot” („une espèce de République”) akarnak létrehozni Magyarországon.⁵⁶ Lecherainnek is szemére vetette a magyarok iránti részrehajlását. Egyik vita alkalmából ezt vágta oda a hollandnak: „nem csoda, hogy a felkelők mellett áll, hiszen urai sem tesznek másképpen”.⁵⁷ A felkelés utolsó éveiben Rákóczi népi támaszának csökkenése, a felkelés megoldatlan gazdasági problémái és Heister, Herbeville, Rabutin császári generálisok győzelmei meggyőzték a szövetségeseket arról, hogy Magyarország többé nem fenyegeti a birodalmat, és csak idő kérdése, hogy a Habsburgok a felkelők fölé kerekedjenek.⁵⁸ Belátták, hogy a két fél, a császár és Rákóczi hajthatatlansága eleve kudarcra ítél minden tárgyalást és egyedül katonai döntés lehetséges. Ennek ellenére az angol közvetítés kísérő lehetősége volt az egyik tényező, ami Bécsset a szatmári béke (1711) megkötésére bírta.

A szövetségesek a békétárgyalások kudarca után sem szűntek meg a felkelőkkel rokonszenvezni, bár felhagytak korábbi politikájukkal. A Magyarországgal kapcsolatos osztrák bánásmód továbbra is sajnó seb maradt, ahogy a csapatok elvonását a nyugati frontról sem hagyták szó nélkül. Henry St. John mondta, hogy Ausztriát annyira lefoglalja a magyarok elnyomása, hogy kevés ideje marad a Franciaország elleni háborúra. Sőt kijelentette: Ausztria inkább semleges félként, semmint hadakozó orszákként viselkedik.⁵⁹ Még tovább ment Jonathan Swift, mondván, hogy Ausztriával úgy fognak bánni, ahogy megérdemli: „mivel a háborúért semmit sem fizetett, a békében sem fog kapni semmit”.⁶⁰ A szövetségesek továbbra is nyomatékosan felelőzték, hogy a császár nehezen nélkülözhető embereket és utánpótlást vont el a stratégiai frontokról a magyar erők térdre kényszerítésére. Miután magára hagyták a császárt, és Utrechtben különbékét kötöttek, az effajta érvelés segítette megnyugtatni lelkiismeretüket és igazolni tetteiket.

Lipót és József is azt állította, hogy a „szövetségesek beavatkozása” csak akadályozta a felkelés felszámolására tett kísérleteiket. A Habsburgok érezték, hogy a szövetségesek mindig rokonszenveztek, szinte együttértek a magyarokkal, s véleményük szerint ez Rákóczit még makacsabbá és hajlíthatatlanabbá tette. Amikor 1707–1709-ben Rákóczi felvetette, hogy az Egyesült Tartományok országgyűlése és Anna királynő újra lépjen közbe a magyarok érdekében, a Habsburgok világosan tudtul adták, hogy nem tűrik el újból az idegen beavatkozást. Wratislaw kereken megmondta Marlborough-nak, hogy a szövetségesek közvetítése eddig is csak akadályozta és nem segítette a tárgyalásokat. A Habsburgok Rákóczit sohasem fogják bevonnai a háborút lezáró általános békébe. Szerintük a magyar felkelésnek semmi köze nincs a spanyol örökösödési háborúhoz.⁶¹ A szövetségesek ezt másképpen látták.

Akár megengedhető volt, akár nem az effajta „beavatkozás” egy szövetséges belső ügyeibe, végül is eredménytelen maradt. Nem segítette sem a magyarokat, sem a Franciaország elleni háborús erőfeszítéseket.

Harleynek, 1704. november 3, Bécs, Stepney Sunderlandnak 1704. augusztus 12, Bécs); Foreign Correspondence, Austria, M. 97 (Wratislaw Marlborough-nak, 1704. szeptember 21., október 13., december 27., 1705. január 24., január 31., február 11., Bécs).

⁵⁶ B. M., Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Austria, M. 97, (Wratislaw Marlborough-nak, 1705. július 25 és 31, Bécs), valamint M99 (Wratislaw Marlborough-nak, 1709. február 20., Bécs).

⁵⁷ B. M. Add. MSS. 9096, 180. fol. (Halifax Marlborough-nak, 1706. augusztus 18, Hága).

⁵⁸ A felkelés kései szakaszára l. *Ingrao*; i. m. 123–160. *Fritz Posch*; *Flammende Grenze. Die Steiermark in den Kuruzzenstürmen*. Wien, 1968; *Béla K. Király*; *Hungary in the Late Eighteenth Century. The Decline of Enlightened Despotism*. New York, 1969. 5. l.; *Gusztáv Heckenast*: *War and Economy in Rakoczi's War for Independence*. In *From Hunyadi to Rákóczi*.

⁵⁹ St. John idézi *Dickinson*: Bolingbroke i. m. 30.; Godolphin Marlborough-nak, 1706. július 29, Windsor, közli Henry Snyder, *The Marlborough–Godolphin Correspondence*. Oxford II. 634–635.

⁶⁰ *The Correspondence of Jonathan Swift*. Kiadta: Sir Harold Williams. Oxford, 1963–1965, I. 315.

⁶¹ B. M. Blenheim Papers, Foreign Correspondence, Austria, M99, (Wratislaw Marlborough-nak, 1709. február 20. és április 13., Bécs); Foreign Correspondence, United Provinces, M62, (a holland országgyűlés Marlborough-nak, 1707. június 30, Hága).